

SIMBOLURI PRECREȘTINE ÎN SURSE EPIGRAFICE

SIMONA STOICA

În perioada secolelor III-IV pe plan religios se petrece o evoluție extrem de importantă. Creștinismul capătă adepți tot mai numeroși, persecuțiile tetraharilor au efecte și în acest mediu pentru ca, de la Constantin cel Mare ca în întreg Imperiu de altfel, libertatea acordată noii religii să ducă la o generalizare a ei și totodată la o bună organizare a bisericii.

Pornind de la acest cadru și de la documentația existentă – cea epigrafică îndeosebi – propunem o analiză a primelor veacuri creștine urmărind linia simbolisticii. Simbolurile creștine care au fost identificate pe diferite obiecte sunt în strânsă legătură cu evoluția cronologică a procesului de evanghelizare. Astfel, putem semnala următoarele semne simbolice, enumerate în ordinea importanței și a duratei lor.

Bunul păstor (ὁ ποιμήν ὁ καλός),¹ prezent și în Sfânta Scriptură, nu putea să nu influențeze primele reprezentări creștine. Așa avem spre exemplificare o inscripție descoperită în ruinele Potaissei (Turda, jud. Cluj), dispărută în prezent (IGLR, 435),² care înfățișează pe o gemă de onyx imaginea „Bunului păstor“, îmbrăcat în „exomis“ care poartă un miel pe umeri, iar la picioare are un altul. Imaginea parcă ar întregi spusele profetului: „El își va paște turma ca un Păstor, va lua mieii în brațe, îi va duce la sânul Lui și va călăuzi blând oile care alăptează“ (Isaia, 40, II).

O altă reprezentare a „Bunului păstor“ o întâlnim pe un relief din fildeș de la Romula ce datează din secolul al III-lea. În general, reprezentările lui apar la sfârșitul secolului al II-lea, se impun la jumătatea secolului al III-lea și încep să dispară la jumătatea secolului al IV-lea.³

„Bunul păstor“ este simbolul prin care îl recunoaștem pe Iisus Hristos, iar lumea este o imensă turmă: „voi sunteți turma Mea, turma pășunii Mele, și

¹ J.A. Martigny, *Dictionnaire des antiquités chretiennes* (DAC), Paris, 1883, p. 305.

² E. Popescu, *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV-XIII descoperite în România*, (IGLR), București, 1976.

³ A. Provoost, *Il significato delle scene pastorali del terzo secolo d.Chr.*, în *Akten des VII Archölogie Tŭr*, Roma, 1965, unde analizează un număr de 57 de gemе cu reprezentări ale „Bunului păstor“.

Eu sunt Dumnezeuul vostru..." (Ezechiel, 34, 31). Sfântul Clement din Alexandria (**Hymn. Christi Salvatoris**, I, 3) îl numește pe Iisus „păstor de oi împărătești“, iar Sfântul Ieronim vede în „Bunul păstor“ un simbol al învierii viitoare.

Iona,⁴ profetul evreu, care a fost înghițit de chit (de o balenă) din pântecul căruia a ieșit teafăr după trei zile (Iona, I, 17), se întâlnește pe aceeași inscripție de la Potaissa (IGLR, 435). Reprezentările lui apar la începutul secolului al III-lea și vor dura puțin timp. Este considerat un simbol al învierii.

Copacul vieții,⁵ Hieronymus în „Comentarii la Evanghelia după Matei“ îl numește **arbor evangelica** și îl consideră un atribut al împărăției cerești. Apare la începutul secolului al III-lea și începe să dispară pe la începutul secolului al IV-lea. Îl întâlnim pe un vas de la Porolissum și pe o gemă de la Potaissa (IGLR, 435), simbolizând veșnicia credinței și conștiința binelui și a răului.

Cel mai vechi și totodată cel mai răspândit simbol al creștinilor este **PEȘTELE**⁶ (ΙΧΘΥΣ), denumirea grecească reprezentând abrevierea expresiei Ἰησοῦς Χρῶρός Θεοῦ Υἱὸς Σωτῆρ. Semnul peștelui începe să circule la sfârșitul secolului al II-lea și se impune pe la jumătatea secolului al III-lea⁷.

În secolul al II-lea, creștinii încep să-și spună pești și să se recunoască între ei prin acest semn. Tertullian (**De baptism.** I, 9) se adresează creștinilor cu atributul de **pisculi**, iar Clement din Alexandria îi atribuie lui Hristos numele de „pescuitor de oameni“⁸. Totodată peștele este și un simbol euharistic: Iisus Hristos, după Înviere, ar fi mâncat pește, după spusele evanghelistului (Luca, 24, 42).

Un alt simbol creștin este **ANCORA**⁹ des întâlnit pe inscripții de la Tomis (IGLR, 41, 43, 48). Reprezentările ei apar pe la jumătatea secolului al II-lea, putând fi regăsite până spre sfârșitul secolului al IV-lea. După Clement din Alexandria (**Paedagogus**, I, 106) ancora este un simbol creștin care a fost folosit atât în inscripții, cât și în decorația bijuteriilor, insistând asupra sensului religios: **anchoram sacram solvere**. O frumoasă explicație o dă și Rufinus din Aquileia (**In psalmodia**, CL, 5): „navigatorul, când simte că se apropie furtuna, își aruncă ancora. La fel și noi, dacă avem ancora speranței fixată în credința lui Dumnezeu, ne vom putea întoarce din orice furtună a acestei lumi“. Ancora, deci, se înscrie în simbolistica creștină ca un atribut al credinței și al salvării divine.

⁴ F. Cabrol, H. Leclercq, *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, (DACL), Paris, 1938, XIII, 2, col. 2003.

⁵ F. Cabrol, H. Leclercq, *DACL*, I, 2, 1924, col. 2691-2710.

⁶ *Idem*, col. 1154-1158.

⁷ S. Reinbach, *Cultes, mythes et religion*, III, Paris, 1923, p. 45-48.

⁸ J.A. Martigny, *DAC*, p. 627.

⁹ *Idem*, p. 246.

Un simbol preluat din decorul monumentelor funerare păgâne este **Vița de vie**¹⁰. Sunt semnalate însă și inscripții paleocreștine care prezintă pe margini un chenar împodobit cu un lujer de viță de vie (IGLR, 188, 305). Același simbol se regăsește pe o cruce de marmură de la Lazu (jud. Constanța, IGLR 52), din secolul al VI-lea, unde pe brațul de sus al crucii apare un strugure stilizat, ce crește dintr-o frunză rombică, sub el observându-se resturi dintr-un alt strugure. Sub acest simbol regăsim și de această dată imaginea lui Iisus Hristos: „Eu sunt adevărata viță și Tatăl Meu este viticultorul“ (Ioan, 15, 1) sau „Eu sunt vița (**vitis**) voi mlădițele (**palmites**) (Ioan, 15, 5). „Vița de vie“ mai poate fi interpretată ca un simbol euharistic, iar Hieronymus (**In Amastridi**, IX, 3) o consideră simbolul martirilor.

Cel mai important simbol al creștinilor din toate timpurile rămâne însă **CRUCEA**. Primii creștini nu credeau în învierea trupului, ci, pur și simplu, în supraviețuirea sufletului și în reînțoarcerea lui în cer, după distrugerea corpului, considerat a fi temnița lui. Crucea mistică exista cu mult timp înaintea creștinismului și a fost confundată cu instrumentul de supliciu al romanilor. În fapt, anticii distingeau trei forme de cruce:

- a) **decussata** în formă de „X“, cunoscută sub numele de „Crucea Sfântului Andrei“, pentru că tradiția relatează că pe o astfel de cruce a fost crucificat;
- b) **comissa** sau **patibulata** de forma literei „T“ (gr. „tau“) – după o tradiție foarte acreditată, crucea Mântuitorului era de forma aceasta (Paulinus, **Epistulae**, XXIV, 23);
- c) **immissa**, forma cea mai cunoscută a crucii, descrisă de Fericitul Augustin astfel: *erat latitudo, in qua porrectae sunt manus; longitudo a terra surgens, in qua erat corpus infixum; altitudo ab illo divexo ligno sursum quod eminent.* Alte surse literare țin să precizeze că Iisus Hristos a murit *in ligno quadrilatero*.

La începutul erei noastre crucea era cu siguranță un simbol, deoarece evangheliștii îi atribuie lui Iisus cuvintele: „Dacă voiește cineva să vină după Mine, să se lepede de sine, să-și ia crucea în fiecare zi și să Mă urmeze“.

Apariția semnului Sfintei cruci pe monumente, în special pe cele funerare, a fost fixată în primele decenii ale veacului al IV-lea, când, potrivit tradiției literare, împăratului Constantin cel Mare i-a apărut în chip supranatural o cruce luminoasă pe cerul Galiei: „în acest semn vei învinge“ (*in hoc signo vinces*, Lactantius – **De mortibus persecutorum** 48, 5) avea să audă împăratul. Exista la acea vreme credința că adevăratul lemn al Crucii Mântuitorului învie morții și astfel Elena, mama împăratului Constantin, pune slujitorii să-l caute. Acest lemn al Crucii se pare că ar proveni din chiar Pomul Vieții care fusese sădit în Paradis¹¹. Nu întâmplător poate, în iconografia creștină de mai târziu

¹⁰ Idem, p. 601.

¹¹ Legendele despre „Arborele vieții“ au fost adunate de August Wunsche, **Die Sagen von Lebensbaum und Lebenswasser Altorientalische Mütthen**, Leipzig, 1905 (Crucea – p. 292).

găsim reprezentări ale Crucii sub forma „Arborelui Vieții“. O altă viziune apare la Firmicus Maternus (27, 1), acesta considerând-o drept reazem al lumii: „deoarece lemnul crucii susține edificiul cerului consolidează temelia pământului, îi aduce la viață pe oamenii crucificați“.

Înainte de toate Crucea a devenit „semnul Fiului Omului“ – **signum Filii hominis** (Matei, 24, 30). Totodată, crucea simbolizează și nădejdea mântuirii: „El a purtat păcatele noastre în trupul Său, pe lemn, pentru ca noi, murind față de păcate, să viem dreptății“ (Petru, 2, 24).

După spusele lui Tertullian (**De corona militaris**, XIII, 9) creștinii făceau semnul crucii în toate împrejurările din viață, chiar și în cele mai puțin importante. Astfel, nu trebuie să ne surprindă faptul că semnul Crucii este foarte des întâlnit și în inscripții. Frecvente sunt reprezentările crucii pe fragmente de amforă sau pe alte obiecte de ceramică.

Pe mânerul capacelor și pe fundurile de vase predomină crucea cu brațe egale (**crux quadrata**), în rare cazuri întâlnindu-se și crucea în formă de „X“ (**crux decussata**). Pe o gemă de caralină descoperită la Tomis (IGLR 53) și care în prezent se află la British Museum, întâlnim scena răstignirii lui Iisus pe o cruce în forma literei „tau“ („T“ – **crux commissa**), în partea superioară fiind inscripția, scrisă invers, ceea ce ar sugera că gema a servit ca sigiliu.

Crucea simplă este înlocuită frecvent în inscripții de **MONOGRAM**¹². Monogramul sau chrisma simbolizează triumful Mântuitorului asupra morții¹³ și este realizat din combinația literelor grecești „iota - chi“ sau „chi - rho“. Monogramul a fost adoptat de Constantin cel Mare ca emblemă în anul 331, așezându-l pe un steag (**labarum**), după această dată începe să fie tot mai întâlnit. În inscripții îl întâlnim frecvent (IGLR 10, 24, 30, 31, 36, 64).

Fără a avea pretenția că am epuizat toate semnele simbolice ce apar în sursele epigrafice trebuie să mai semnalăm și alte reprezentări: „frunzele de palmier“ – simbolizând victoria asupra morții, „păunul“ și, firește „porumbelul“ – simbolul Sfântului Duh (**Spiritus Sanctus**) care sfințește în vederea euharistiei creștine.

¹² J.A. Martigny, DAC, p. 476-483.

¹³ I. Barnea, *Arta creștină în România*, București, Editura Institutului biblic și de misiune al Bisericii ortodoxe române, I, 1979, p. 19.